

молоді та співвідношення їх з потребами працівників на ринку праці регіону; проведення маркетингової політики щодо збільшення престижності робітничих професій. Слід зазначити, що система заходів щодо визначення сучасного стану економічної активності та зайнятості молоді не обмежується наведеними пропозиціями, існує багато можливостей для пошуку способів виходу з ситуації, що склалась на ринку праці Донецької області, але тільки комплексний підхід до розв'язання цих проблем дозволить досягти певних позитивних зрушень у сфері працевлаштування молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ринок праці Донецької області за 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.donetskstat.gov.ua>. – Назва з екрана.
2. Корчун М. Шляхи підвищення економічної активності та зайнятості молоді на ринку праці України / Корчун М. // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 4. – С. 35–39.
3. Заяць Т. А. Національний ринок праці та його молодіжний сегмент: методологія, практика, перспективи розвитку / Т. А. Заяць, В. Л. Жажовська. – К. : Фенікс, 2008. – 312 с.
4. Трудоустройство молодежи в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vprave.com.ua/rabota/23-trudoustrojstvo-molodezhi-v-ukraine.html>. – Назва з екрана.

УДК 334.735

СПОЖИВЧА КООПЕРАЦІЯ ЯК ЛЮДИНОРОЗМІРНА ГОСПОДАРСЬКА СИСТЕМА

Н. В. Мокєрова

Споживча кооперація як складова кооперативного сектора народного господарства України знаходиться на стадії реформування. При цьому вирішення проблеми модернізації організаційно-правових форм функціонування її підприємств і організацій не має суперечити соціальній компоненті господарсько-фінансової діяльності споживчої кооперації. Все це зумовлює актуальність дослідження сучасного розуміння соціально-економічної природи споживчої кооперації.

В останніх наукових публікаціях сучасні вітчизняні теоретики і практики кооперації В. В. Апопій [2], С. Г. Бабенко [3], Г. І. Башнякин [4], В. В. Гончаренко [6], А. О. Пантелеймоненко [14], Г. П. Скляр [17] звертають увагу на соціально-економічну природу кооперативів, інтеграційні процеси в кооперативному секторі економіки, взаємодію та партнерські відносини і зв'язки кооперативів з суб'єктами підприємницької діяльності, державою і недержавними організаціями. Разом з тим у за-

значених працях не застосовано у повному обсязі підхід до дослідження споживчої кооперації з урахуванням ролі людини в її соціально-економічній діяльності.

Метою статті є економічний аналіз сутності споживчої кооперації як складної людинорозмірної господарської системи.

Розпочинаючи дослідження і висвітлення вищезазначеної наукової проблеми, доцільно, на нашу думку, сформулювати основну методологічну посилку, що допоможе в подальшому дотримуватися логічної послідовності у викладенні матеріалу. Таким може бути людиноцентричний, людинорозмірний підхід, який дозволить розглядати споживчу кооперацію як складну людинорозмірну господарську систему, що відповідає тенденціям, характерним для сучасної постнекласичної економічної науки і відображення в роботах сучасних українських науковців. Так, Г. Задорожний сформував необхідність активізації досліджень людинорозмірних комплексів

[6 с. 33], а поняття «складна людинорозмірна система» в економічних дослідженнях вводить В. Тарасевич. Він використовує філософське визначення людинорозмірної системи, що дав В. Ст'юарт і система, яка історично розвивається, з включеною до неї людиною [19, с. 61]. При цьому важливим є визначення інтегральної сутності людини, свідомість якої стає новим предметом праці [7, с. 154]. Людинорозмірними є партнерські зв'язки в інтегральній моделі споживчої кооперації [18, с. 176].

Аналіз наукових праць показав, що низка вчених у минулому досліджували поняття взаємності, взаємодопомоги, співробітництва і кооперації, протиставляючи їх конкуренції і оцінюючи з позицій моральності. Так, французький громадський діяч і економіст П. Ж. Прудон порівнював поняття взаємності із формулою справедливості [9, с. 26], а російський учений П. Кропоткін обґрунтував категорію «взаємодопомога», яка сприяла формуванню прогресивних для відповідного часу форм співжиття людей, у тому числі кооперації [10, с. 16–17].

Сучасні науковці в монографічній і навчальній літературі виділяють кілька значень терміна «кооперація»: співробітництво, взаємодія, координація тощо. Класичним є визначення кооперації праці К. Маркса. Видатний учений зазначав, що «та форма праці, при якій багато осіб планомірно працюють поруч та у взаємодії один з одним в одному і тому ж процесі виробництва або в різних, але пов'язаних між собою процесах виробництва, називається кооперацією» [13, с. 337].

Кооперація як об'єднання людей з метою вирішення економічних і значно ширших господарських завдань, виникає внаслідок дії різноманітних чинників. Насамперед виникнення інституційних форм кооперації локалізується на території європейських країн, де у другій половині XIX ст. почала активно розвиватися ринкова економічна система. Тобто саме на цьому просторі й саме в цей час сформувалися цілком конкретні соціальні, правові й економічні умови, які спричинили появу низки креативних особистостей з найчисельніших прошарків суспільства з низьким і середнім рівнем доходів, здатних не тільки осмислити та сприйняти ідеї кооперації, а й утілити їх у

практичне життя. Слід зазначити, що ідея кооперації увібрала в себе цінності західної цивілізації, бо сформувалася на європейському просторі, на території європейських країн. Сучасні науковці посилаються на спадщину Платона, виокремлюють ту тезу, що діяльне життя керується ідеями, у тому числі здійснює ідею такої чесноти як справедливість [17, с. 41], яка інтегрувалася в процесі подальшого розвитку в ідею кооперації.

У свою чергу, поширення кооперативної ідеї і західноєвропейського досвіду її реалізації в Україні стало можливим завдяки сформованим на її території відповідним умовам, у тому числі досвіду спільного хазяйнування у громаді. Такі традиційні для українських етнічних територій форми самоорганізації, насамперед сільського населення, як артіль, громада, копа, мир, толока тощо, сприяли не тільки зародженню різноманітних кооперативних форм, але також подальшого їх широкого формування. Так, сучасний український дослідник В. Д. Лагутін зазначає, що «традиції української громади (асоціативної групи) з її єдністю групи й індивідуальності сприяли формуванню в Україні групових кооперативних форм господарювання в 20-х рр. XX ст.» [11, с. 101].

Інституційні форми кооперації у своїй основі мають створений її членами кооператив, тобто підприємство. Видатні економісти і кооператори таким чином визначали його суть. Так, О. Анциферов визначив кооперативну асоціацію як вільне об'єднання необмеженої кількості осіб для досягнення загальних для них господарчих цілей, засноване на принципах цілковитої рівності прав учасників і самоврядування, в якому кожен із членів бере безпосередню особисту участь і несе матеріальну відповідальність, а отримуваний у підсумку господарчих операцій чистий прибуток не йде на винагородження капіталу [9, с. 27]. С. Бородаєвський кооперацію розумів як об'єднання необмеженої кількості осіб для досягнення спільними зусиллями, на засадах рівності та самоврядування, різноманітних господарських цілей у сферах кредиту, споживання та виробництва в широкому значенні цього слова [9, с. 27]. М. Туган-Барановський визначав кооператив як таке господарське під-

приємство декількох осіб (що об'єдналися з доброї волі), метою якого є не добування найбільшого зиску на вкладений капітал, а навпаки, збільшення через спільне господарювання, трудового доходу його членів або зменшення їхніх видатків на їхні споживчі потреби [20, с. 94]. Наш аналіз наведених визначень дозволив виділити такі загальні риси: в кооперативі об'єднуються люди заради вирішення загальних для них господарських цілей; кооператив як підприємство має обслуговувати, за словами О. Чайнова [9, с. 27], інтереси тільки своїх членів («інтереси цієї групи і тільки цієї групи»).

Сучасні науковці звертають увагу на важливість використання спадщини попередників, що допомагає зрозуміти суть і тенденції трансформаційних процесів у кооперативному секторі вітчизняної економіки. Так, зокрема, актуальним є висновок В. І. Леніна про тенденцію до переродження кооперативів як суто комерційних установ в акціонерні товариства в умовах конкуренції [12, с. 310]. На нашу думку, практика організації кооперативних корпорацій і наявність інших організаційних форм у кооперативному русі розвинутих ринкових країн певною мірою впливають на вибір моделі розвитку споживчої кооперації України. Разом з тим кооперативні підприємства різних організаційно-правових форм мають зберігати свою кооперативну ідентичність. Відповідно до Декларації про кооперативну ідентичність, що прийнята у 1995 р. XXI конгресом Міжнародного кооперативного альянсу, кооператив – це група людей, які добровільно об'єдналися для того, щоб задовольнити свої спільні економічні, соціальні та культурні потреби і прагнення за рахунок створення підприємства на правах спільного володіння, демократичного управління та контролю [8, с. 5]. Центральне положення про організацію людьми (членами, пайовиками) кооперативу як підприємства зафіксовано також у вітчизняному кооперативному праві. Стаття 1 Закону України «Про споживчу кооперацію» визначає споживчу кооперацію як добровільне об'єднання громадян для спільного ведення господарської діяльності з метою поліпшення свого економічного та соціального стану; вона (споживча кооперація) здійснює торговельну діяльність, вироб-

ничу й іншу діяльність, не заборонену чинним законодавством України, сприяє соціальному й культурному розвитку села, народних промислів і ремесел, бере участь у міжнародному кооперативному русі [16].

Дещо розширює коло засновників кооперативу стосовно споживчої кооперації відповідна норма Закону України «Про кооперацію». В цьому законі споживчий кооператив (споживче товариство) визначається як «кооператив, який утворюється через об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення споживчих потреб його членів» [15]. Включення до членів кооперативу юридичних осіб, з одного боку, відображає реальну практику трансформаційного періоду, а з іншого – виводить на рівень наукової дискусії проблему окремих аспектів членства в кооперативі, що потребує осмислення попереднього й сучасного, вітчизняного та світового досвіду кооперативного будівництва.

Таким чином, характерною особливістю споживчої кооперації є створення її членами, насамперед підприємств торгівлі для задоволення своїх споживчих потреб. Тому, на нашу думку, подальший аналіз має бути пов'язаним із проблемами стану й основними тенденціями розвитку та функціонування споживчої кооперації України в процесі реалізації соціально-економічної місії.

Споживча кооперація виконує важливу місію, поряд із забезпеченням потреб своїх членів, сприяння соціально-економічному розвитку й безпеки в регіоні своєї діяльності, переважно на локальному рівні. Споживча кооперація здійснює свою господарсько-фінансову діяльність прозоро, з високою бюджетною ефективністю, сплачує всі платежі до бюджетів усіх рівнів, бере участь у забезпеченні продовольчої безпеки, реалізує у різних формах кооперативний принцип турботи про громаду.

Завдяки діяльності споживчої кооперації, підприємства й організації якої знаходяться переважно в сільській місцевості, реалізуються інтереси та забезпечуються потреби сільських споживачів у широкому асортименті товарів. Специфіка функціонування сіль-

ських господарств викликає потребу не тільки у звичному для всіх прошарків населення асортименті продовольчих і непродовольчих товарів, але також у машинах, механізмах, устаткуванні для проведення польових робіт, заготівлі та приготування кормів, переробки сільськогосподарської продукції, мінеральних добривах, засобах хімічного захисту рослин, ветеринарних препаратах тощо.

Галузь торгівлі посідає чільне місце в структурі споживчої кооперації. До вказаної галузі відносяться в першу чергу підприємства роздрібною та оптовою торгівлі. Функції підприємств торгівлі частково виконують підприємства ресторанного господарства, які поряд із реалізацією продукції власного виробництва пропонують споживачам покупні товари, переважно продовольчі. Ринки споживчої кооперації є результатом розвитку інтеграційних процесів, поєднують функції підприємств торгівлі сільськогосподарською продукцією, продовольчими та непродовольчими товарами, підприємств із надання супутніх послуг, підприємств ресторанного господарства тощо.

Споживчу кооперацію традиційно відносять до галузі торгівлі, яка, дійсно, є головною у механізмі кооперації в Україні. Також важливо усвідомити місце галузей виробництва та збуту (заготівель сільськогосподарської продукції) та інших галузей у системі споживчої кооперації. Один із перших теоретиків кооперації В. Кінг вказував, що завдяки торгівлі можна створити капітал, який за необхідності дозволить розгорнути виробництво товарів, які користуються попитом [1, с. 13–16]. Його сучасник Ч. Говартс вважав, що розвиток різних галузей діяльності у споживчій кооперації необхідний для досягнення соціального захисту [1, с. 21]. Таким чином, на нашу думку, багатогалузевий характер функціонування споживчої кооперації є чинником обігу різних форм кооперативного капіталу, у тому числі соціального капіталу. Завдяки партнерським зв'язкам між підприємствами різних галузей кооперативного господарства набувають розвитку процеси інтеграції у механізмі споживчої кооперації.

У споживчій кооперації України знайшли своє місце і функціонують оптово-роздрібні підприємства, заготівельно-переробно-торгові

підприємства, що також є свідченням розвитку інтеграційних процесів, які виникають під час досягнення мети задоволення потреб членів споживчих товариств. Ми також можемо зробити висновок щодо першості підприємств торгівлі в процесі задоволення потреб пайовиків. Підприємства інших галузей господарства споживчої кооперації виконують, на нашу думку, допоміжну роль. Тобто заготівельно-переробні, транспортні, будівельні підприємства забезпечують, відповідно, підприємства торгівлі товарними ресурсами, доправляють товари в торговельну мережу, реалізують інвестиційні проекти з будівництва та модернізації підприємств торгівлі.

Слід наголосити на соціально-економічному значенні функціонування споживчої кооперації у сучасних умовах розвитку економіки й суспільства в Україні. Для споживчої кооперації характерними є створення соціальної інфраструктури, мережі модернізованих магазинів для всього населення, всіх споживачів у сільській місцевості. В навчальних закладах споживчої кооперації освітні послуги надають для всього населення, а не тільки для кооперованої його частини. Споживча кооперація сприяє активізації економічного та соціального потенціалу сільських жителів, пробудженню ініціативи лідерів сільських територіальних громад. Для розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості важливим є передача споживчою кооперацією переважно будівель підприємств торгівлі для устаткування в них аптек, амбулаторій, адміністративних приміщень органів місцевого самоврядування, клубів тощо. Споживча кооперація сприяє розширенню співробітництва, взаємодопомоги, зміцненню стабільності на локальному рівні та в суспільстві. Як форма забезпечення соціально-економічної безпеки держави споживча кооперація сприяє розвитку політичної, соціальної, демографічної, культурної, економічної, екологічної, продовольчої компонентної національної безпеки.

Загальновідомо, що члени споживчої кооперації створюють сумісно підприємство (кооператив), яке приймає організаційно-правову форму споживчого товариства. Наявність і динаміка споживчих товариств і їх спілок у системі Укоопспілки наведено в табл.

Таблиця

Показники динаміки споживчих товариств і їх спілок в системі споживчої кооперації України (Укоопспілки) за 2008–2010 рр. (на початок року)

(одиниць)

Організаційні форми	Наявність на			Відхилення 2010 р. від	
	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2008 р.	2009 р.
Кримспоживспілка	1	1	1	–	–
Облспоживспілка	21	21	21	–	–
Райспоживспілка	228	222	217	–11	–5
Районні споживчі товариства	200	197	194	–6	–3
Споживчі товариства (без районних)	1933	1911	1880	–53	–31

Показники, наведені в табл. 1, за 2008–2010 рр. свідчать, що у споживчій кооперації України кількість споживчих товариств (без районних) скоротилася на п'ятдесят три одиниці, кількість районних споживчих товариств зменшилася на шість одиниць, а кількість райспоживспілок зменшилася на одинадцять одиниць. На нашу думку, наведені факти свідчать не тільки про зменшення присутності підприємств споживчої кооперації в окремих районах, але й про їх цілковите зникнення там як господарюючих суб'єктів. Тобто, залишаючись присутньою на національному рівні, споживча кооперація втратила свої позиції в деяких регіонах на локальному рівні.

Таким чином, у статті для аналізу споживчої кооперації застосований людинорозмірний підхід, за допомогою якого можна розглядати її як складну людинорозмірну господарську систему. Це означає, що споживча кооперація є системою, що розвивається, з включеною до нею людиною, інтегральна сутність якої визначає партнерський характер інтеграційних зв'язків і процесів, властивих кооперативному господарству на національному, регіональному та локальному рівнях.

Подальші наукові дослідження пов'язані з визначенням сутності соціального капіталу споживчої кооперації.

ЛІТЕРАТУРА

- Аліман М. В. Видатні діячі кооперативного руху та їх ідеї / М. В. Аліман, Ю. М. Гавриленко. – Донецьк : ПРОЕКТ, 2000. – 295 с.
- Апопій В. В. Соціально-економічний зміст кооперації: теоретичні та прикладні аспекти / В. В. Апопій // Вісник Львівської комерційної академії. – 2006. – Вип. 21. – С. 67–78. – (Серія економічна).
- Бабенко С. Г. Сучасні трансформації структури і системи відносин споживчої кооперації України / С. Г. Бабенко // Споживча кооперація України : історичний досвід, сучасний розвиток, стратегічні орієнтири : зб. наук. доп. учасн. Всеукр. наук.-практ. конф. – Львів : Львівська комерційна академія, 2010. – С. 6–20.
- Башнянин Г. І. Кооперативні системи : проблеми трансформації за умов ринкової транзиції / Г. І. Башнянин, А. Г. Драбовський, В. В. Іжевський. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2009. – 414 с.
- Гончаренко В. В. Соціально-економічна природа кооперативів та важливість їх державної підтримки в Україні / В. В. Гончаренко // Споживча кооперація України : історичний досвід, сучасний розвиток, стратегічні орієнтири : зб. доп. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. – Львів : Львів. комерц. акад., 2010. – С. 286–293.
- Економіка і кібернетика на початку ХХІ століття / за наук. ред. д.е.н., проф. Задорожно-го Г. В., к.ф.-м.н., проф. Михайленка В. Г. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2005. – 260 с.
- Задорожний Г. В. Інтелектуальне підприємництво у економіці знань / Г. В. Задорожний, О. В. Хомин. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. – 171 с.
- Історія споживчої кооперації України : підруч. для кооперативних вузів / [Аліман М. В., Бабенко С. Г., Гелей С. Д. та ін.]; Укоопспілка, Львівська комерційна академія. – Львів : Інститут українознавства НАНУ, 1996. – 383 с.
- Кооперация. Теория, история, практика : избранные изречения, факты, материалы, комментарии / автор-сост. К. И. Вахитов. – М. :

- Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2004. – 557 с.
10. Кропоткин П. А. Этика : избранные труды / П. А. Кропоткин. – М. : Политиздат, 1991. – 496 с.
 11. Лагутін В. Д. Людина і економіка: соціоекономіка : навч. посіб. для вузів / В. Д. Лагутін. – К. : Просвіта, 1996. – 336 с.
 12. Ленин В. И. Проект резолюции о кооперативах Российской социал-демократической делегации Копенгагенского конгресса / В. И. Ленин // Полное собрание сочинений : 50 т. – М., 1958. – Т. 19. – С. 310–311.
 13. Маркс К. Капитал. Т. 1 // К. Маркс, Ф. Энгельс Сочинения. – [2-е изд.]. – М., 1963. – Т. 23. – С. 333–347.
 14. Пантелеймоненко А. О. Аграрна кооперація в Україні : теорія і практика : монографія / А. О. Пантелеймоненко. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 347 с.
 15. Про кооперацію [Електронний ресурс] : Закон України : станом на 1 лип. 2009 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з титулу екрана.
 16. Про споживчу кооперацію [Електронний ресурс] : Закон України : станом на 31 берез. 2005. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з титулу екрана.
 17. Скляр Г. П. Економічні умови та протиріччя розвитку споживчої кооперації в перехідній економіці : монографія / Г. П. Скляр. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 279 с.
 18. Скляр Г. П. Розвиток інтегральної моделі сфери споживчої кооперації в умовах перехідної економіки / Г. П. Скляр. Соціальна економіка. – 2008. – № 3–4. – С. 170–177.
 19. Тарасевич В. Постнеклассическая наука и экономическая теория / В. Тарасевич // Экономика Украины. – 2004. – № 2. – С. 59–65.
 20. Туган-Барановський М. И. Социальные основы кооперации / М. И. Туган-Барановський. – М. : Экономика, 1989. – 496 с.

УДК 331.108.330

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

С. Р. Пасєка, кандидат економічних наук

Формування соціально-трудоного потенціалу і перспективи його реалізації в регіонах є визначальним для майбутнього України. Водночас рівень і якість його використання є фундаментом життєзабезпеченості та стабільності у суспільстві, відіграють провідну роль у забезпеченні конкурентоспроможного господарювання. Затяжна фінансово-економічна криза, яка нині охопила світ, зумовлює потребу у створенні нових підходів до питання розробки виваженої політики на рівні окремих територіальних суспільних систем, моделювання стратегій, які б могли відіграти дієву стабілізуючу роль у відновленні економічної рівноваги розвитку регіону.

Соціально-трудогий потенціал є надзвичайно важливою категорією, яка відображає рівень розвитку соціально-трудогих відносин,

у тому числі ефективізацію соціальних взаємодій на засадах соціальної інтеграції та справедливості. У сучасних умовах він є важливим стратегічним орієнтиром управління процесами регіонального розвитку, адже комплексно відображає демографічну, економічну, інтелектуальну, соціальну та психофізіологічну специфіку відповідної території. Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2015 р. було задекларовано необхідність розробки регіональних стратегій на відповідний проміжок часу. Завершення терміну реалізації таких документів обумовлюють потребу якісного перегляду чинної стратегії розвитку регіону, об'єктивного моніторингу виконання стратегічних цілей і завдань, адже даний регіон, володіючи значним ресурсним потенціалом, втрачає позиції за демографо-